

УДК 347.778

Р.С. Филь,
здобувач ДНДІ МВС України,
С.П. Филь,
здобувач ДНДІ МВС України

ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВІНАХІДНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті аналізуються механізми реалізації закріпленої Законом України “Про охорону прав на винаходи та корисні моделі” норми стосовно державного стимулювання за створення і використання винаходів (корисних моделей). Розглядаються умови присвоєння винахідникам почесного звання та пільги, що надаються цією нагородою, розмір та порядок сплати винахідникам винагороди за створення та використання службових винаходів (корисних моделей), умови пільгового оподаткування та кредитування. Вказуються основні проблеми та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: винахід, корисна модель, винахідник, роботодавець, почесне звання, винагорода, оподаткування.

В статті аналізуються механізми реалізації закріпленої Законом України “Об охране прав на изобретения и полезные модели” нормы относительно государственного стимулирования создания и использования изобретений (полезных моделей). Рассматриваются условия присвоения изобретателям почетного звания и льготы, предоставляемые этой наградой, размер и порядок уплаты изобретателям вознаграждения за создание и использование служебных изобретений (полезных моделей), условия льготного налогообложения и кредитования. Указываются основные проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: изобретение, полезная модель, изобретатель, работодатель, почетное звание, вознаграждение, налогообложение.

Paper analyzes the implementation of the mechanisms of the enshrined in the Bill of Ukraine “About the Protection of Rights to Inventions and Utility Models” rules on state incentives of the creation and use of inventions (utility models). The conditions inventors conferring honorary titles and privileges granted this award, size and order of payment of remuneration for inventors for the creation and use of service inventions (utility models), tax reliefs and credits are considered. The main issues and their solutions are identified.

Keywords: invention, utility model, inventor, employer, title, remuneration taxation.

Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ) разом із низкою спеціалізованих законів у сфері інтелектуальної власності упорядкував порядок набуття майнових прав на результати інтелектуальної й творчої діяльності, а також право їх використовувати за призначенням. Суб'єктами цих правовідносин ЦКУ визначив як фізичних (винахідник, автор, творець, роботодавець тощо) так і юридичних осіб. Передбачені цією редакцією ЦКУ механізми охорони прав інтелектуальної

власності (далі – ПІВ) суб'єктів забезпечили вітчизняний науково-технічний прогрес й призвели до реального зростання національної економіки.

Стимулювання прогресу здійснювалося за рахунок створення інституту власності на об'єкти ПІВ. Згідно з новим ЦКУ автор таких об'єктів отримував не лише грошову винагороду за їх створення, а й міг набути повноцінні майнові права на володіння, користування й розпоряджання ними. Для порівняння – за радянськими нормами права власником усіх розробок, які охоронялися патентами або авторськими свідоцтвами, була лише держава, яка одноособово вирішувала питання щодо їх продажу чи передачі в користування третім особам. Окрім цього, зазначений ЦКУ надав можливість юридичним особам відносити майнові права на об'єкти ПІВ до статутного капіталу, використовувати як предмет договору застави, зобов'язань чи у інших цивільних відносинах [1, ст. 424]. Водночас прийнятий у 2003 р. ЦКУ не був досконалим у частині врегулювання правовідносин між роботодавцем й винахідником при реалізації механізму правової охорони та захисту процесів створення або використання службових винаходів.

Винахідництво має вагомe значення для розвитку сучасної науки та технологій у конкурентоздатній державі, а також на міжнародній арені як держави з великим інноваційним потенціалом. Для його розвитку Законом України “Про охорону прав на винаходи та корисні моделі” (далі – Закон) передбачені пільги, які держава надає винахідникам для стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей). А саме, пільгові умови оподаткування та кредитування або інші пільги відповідно до чинного законодавства України можна використовувати роботодавцям або особам, які займаються підприємницькою діяльністю, для економічного розвитку власного виробництва, покупки нового обладнання, підняття рівня кваліфікації працівників тощо [2, ст. 38]. На жаль, при правозастосуванні цієї норми як роботодаці, так і винахідники стикаються з труднощами.

Проблематику державного стимулювання винахідництва досліджували такі науковці, як: Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський, Є.Ш. Гарєєв, І.Ю. Кожарська, Т.В. Ярошевська, Ю.Л. Борко та ін. Предметом їх дослідження були питання стосовно комерціалізації об'єктів ПІВ, визначення їх економічної вартості, механізм оподаткування, умови виплати винагороди за договором між роботодавцем та працівником та за його відсутністю, визначення розміру винагороди за створення і використання винаходів та ін.

Метою статті є аналіз чинного вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності та доктринальних досліджень реалізації гарантованих державних пільг винахідників та правовласників для подальшого удосконалення правового стимулювання винахідництва.

На сьогодні винахідникам вискоєфективних використовуваних винаходів (корисних моделей), упроваджених у галузі економічної, соціально-культурної сфери, що мають важливе економічне і соціальне значення, а також особам, які мають заслуги в розвитку винахідництва, дизайну та ергономіки, присвоюють почесне звання “Заслужений винахідник України” [3].

Авторам упроваджених у економічну сферу раціоналізаторських пропозицій за значний внесок у підвищення ефективності суспільного виробництва, створення конкурентоспроможних видів техніки і механізмів присвоюють почесне звання “Заслужений раціоналізатор України” [3].

Ці почесні звання є державними нагородами України, що надаються Президентом України відповідно до Закону України “Про державні нагороди України” [4, ст. 10]. Підстави для присвоєння почесних звань України, порядок їх присвоєння, вручення та інші правила встановлюються Положенням про почесні звання України [3].

Почесні звання України присвоюються особам, які працюють у відповідній галузі економічної та соціально-культурної сфери, як правило, не менше десяти років, мають високі трудові досягнення і професійну майстерність. Вони можуть присвоюватися громадянам України, іноземцям та особам без громадянства [3].

Особи, яких представляють до присвоєння почесного звання “Заслужений винахідник України” та “Заслужений раціоналізатор України”, повинні мати вищу або професійно-технічну освіту. До подання і нагородного листа особи, яку представляють до присвоєння почесного звання “Заслужений винахідник України” та “Заслужений раціоналізатор України”, додаються перелік авторських свідоцтв на винаходи та посвідчень на раціоналізаторські пропозиції [3]. Ось чому так важливо пам'ятати винахідникам та працівникам-винахідникам про державну реєстрацію їх розробок.

Більше того відповідно до постанови КМУ “Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів” за почесне звання “заслужений” передбачена надбавку у розмірі 5 % посадового окладу [5].

Так, почесне звання “Заслужений винахідник України”, безумовно, є державним стимулом для створення винаходів, але, на нашу думку, найбільшим і найефективнішим стимулом для працівника-винахідника, який створив службовий винахід, є винагорода за створення та використання службового винаходу. Питання про винагороду, а саме умови її виплати та розмір є дискусійним серед науковців.

За ЦКУ службовий винахід створюється працівником при виконанні службових обов'язків чи доручень роботодавця, за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше. Важливою умовою для найманого працівника є факт використання досвіду, виробничих знань, секретів виробництва і обладнання роботодавця [2, ст. 1].

При створенні службового винаходу особисті немайнові ПІВ на створений об'єкт у зв'язку з виконанням трудового договору належать працівнику, який створив об'єкт, якщо інше не передбачене законом, а майнові ПІВ на об'єкт належать працівнику, який створив об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором [1, ст. 429].

Належність спільних майнових прав як роботодавцю, так і працівнику-винахіднику, як стверджує Т.В. Ярошевська, є суперечним, адже як співвласник майнових прав роботодавець вже не зобов'язаний укладати з працівником-винахідником договір про винагороду за створений винахід. Таким чином, працівник-винахідник позбавлений додаткової винагороди за створення винаходу, і такий порядок суперечить його майновим інтересам [6].

На думку Г.О. Андрощука, О.Б. Бутнік-Сіверського, Є.Ш. Гарєєва та Т.В. Ярошевської, створення службового винаходу має ряд особливостей, які не враховуються та призводять до порушення прав їх авторів. Найбільш типовою помилкою є невизначеність у трудових договорах (контрактах) між винахідником та роботодавцем майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності, а також умов

виплати винагороди та її розмір за створення та використання службового винаходу. З огляду на ст. 9 Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, право на одержання патенту на службовий винахід має роботодавець винахідника. У разі, коли винахідник подав роботодавцю письмове повідомлення про створений ним службовий винахід, роботодавець протягом чотирьох місяців повинен подати до Установи (нині – це Державне підприємство “Український інститут інтелектуальної власності”) заявку на видачу патенту на винахід (корисну модель) або передати право на реєстрацію патенту іншій особі, або прийняти рішення про збереження службового винаходу (корисної моделі) як конфіденційної інформації [2, ст. 9]. Протягом цього строку роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умов виплати йому (або правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі) або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем [2, ст. 9].

Водночас хотілося б акцентувати увагу на тому, що винагорода за використання службового винаходу виплачується тільки в разі економічного прибутку від реалізації винаходу, продажу ліцензії або передачі прав на винахід іншим особам. У деякій мірі варто погодитись з позицією О.Б. Бутнік-Сіверського та І.Ю. Кожарської, що на умовах трудових відносин та записів у трудових договорах про участь у винахідницькій діяльності винахідники отримують заробітну плату і, як стимул, можуть отримати додаткову винагороду у вигляді премії за використання винаходу з ознаками службового винаходу [7, с. 27–34].

Стосовно винагороди, яка сплачується винахіднику роботодавцем, її слід поділити на два види: за створення службового винаходу та за його використання. Подібна винагорода може сплачуватися працівникові відповідно до договору між роботодавцем та винахідником, у вигляді одноразового (паушального) платежу, відрахувань від продажу ліцензії (роялті) або комбінованих платежів. Розмір і порядок виплати винагороди визначаються умовами договору між винахідником і роботодавцем. У договорі мають бути чітко встановлені порядок визначення розміру винагороди і порядок її виплати [2, ст. 9]. Остання умова означає, що факт наявності такого договору стає необхідною умовою для виплати винагороди за взаємною згодою сторін.

Винагорода за використання службового винаходу виплачується тільки у разі економічного прибутку від реалізації винаходу, продажу ліцензії або передачі прав на винахід іншим особам.

До цього часу законодавчими органами не прийнято відповідних нормативно-правових актів у сфері інтелектуальної власності, які б урегулювали виплату винагороди та встановили мінімальний розмір за створення службового винаходу. Чинне законодавство України визначає тільки один критерій розрахунку винагороди – економічна цінність винаходу або інша вигода, яка може бути одержана роботодавцем. Використання подібних абстрактних понять призводить до конфліктів між роботодавцем та його працівником.

Однак, як передбачено постановою Верховної Ради України від 2 вересня 1992 року № 1545-ХІІ “Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР”, дозволяється застосування на території України окремих нормативно-правових актів законодавства СРСР, за умови, якщо в законодавстві України відсутній нормативно-правовий акт, що регулює подібні

відносини та союзний акт не суперечить Конституції і законам України [8]. Враховуючи цей факт, нині роботодавець при нарахуванні авторської винагороди повинен користуватися Інструкцією СРСР з визначення розміру винагороди за використання винаходу, що не створює економії, 1974 року [9]? Зазначена інструкція встановлювала єдиний принцип визначення розміру винагороди за винаходи і раціоналізаторські пропозиції, які не приносять доходу, прибутку, економічного доходу, а створюють інший позитивний ефект. Загалом винахідник міг отримати винагороду за використання одного винаходу, який не створював економії, у розмірі не більше 20000 руб, а за використання однієї раціоналізаторської пропозиції, яка не створювала економії, не менше 10 руб і не більше 5000 руб [9].

Відсутність нормативно-правового документу стосовно визначення розміру винагороди намагалися замінити методиками розрахунку за різними показниками ефективності (економічний ефект, прибуток, дохід тощо). Так, наприклад, якщо показником ефективності вибрано економічний ефект, то застосовують “Методику (основные положения) определения экономимической эффективности использования в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений” [10]. Якщо показником ефективності вибрано прибуток, то використовують методичні рекомендації “Визначення прибутку від використання об’єктів промислової власності”, розроблені в 1998 р. працівниками Патентного відомства (нині – це Державна служба інтелектуальної власності України) спільно з науковцями у сфері інтелектуальної власності [11]. Якщо економічним показником для визначення розміру винагороди вибрано дохід, то використовують “Тимчасову методику (основні положення) визначення доходу від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій” [12].

Об’єднати всі запропоновані підходи розрахунку винагороди запропонував Г. Андрощук у проекті методичних рекомендацій щодо державного стимулювання створення і використання об’єктів права промислової власності та розрахунку розміру винагороди за створення і використання об’єктів права промислової власності [13].

На нашу думку, оскільки всі представлені методики не були затверджені на законодавчому рівні, то й мали рекомендаційний характер, що в результаті дозволяло користуватися ними тільки при необхідності та за бажанням.

Спробуємо проаналізувати умови пільгового оподаткування, яке гарантує держава винахідникам.

Порядок оподаткування винагороди за створення та використання службового винаходу (далі – винагорода) залежатиме від порядку та розміру виплати винагороди (одноразовий (паушальний) платіж, відрахування від продажу ліцензії (роялті), комбінований платіж), який визначений умовами договору між винахідником і роботодавцем.

Винагорода, яку отримує автор за укладенням між ним та роботодавцем договором, оподатковується аналогічно, як і винагорода за будь-яким цивільно-правовим договором. За таким договором за отриману винагороду необхідно сплачувати єдиний соціальний внесок та податок на доходи фізичних осіб.

Відповідно до Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” сума винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами

є базою нарахування єдиного внеску [14, ст. 7]. Сума розміру єдиного внеску залежить від платника:

– 34,7 % від розміру винагороди для роботодавців – підприємств, установ та організацій, інших юридичних осіб незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами;

– 2,6 % від розміру винагороди для фізичних осіб, які виконують роботи (надають послуги) на підприємствах, в установах та організаціях, для фізичних осіб-підприємців, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством про працю, чи за цивільно-правовим договором та для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, за цивільно-правовими договорами;

– 36,3 % від розміру винагороди для бюджетних установ [14, ст. 8].

Ст. 167 Податкового кодексу України встановлено ставки податку на доходи фізичних осіб з винагороди по цивільно-правовому договору, розмір яких залежать від отриманого доходу за місяць, а саме:

– 15 %, якщо сума винагороди за місяць не перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року;

– 20 %, якщо сума винагороди за місяць перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року [15, ст. 167].

У разі передачі роботодавцем (патентовласником) службового винаходу іншій особі права на використання цього винаходу, роботодавець отримує грошову винагороду (роялті), частину якої йому необхідно сплатити винахіднику, якщо це передбачає договір між ними.

Під поняттям “роялті” розуміють будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або надання права користування об’єкта права інтелектуальної власності [15, ст. 14]. Слід наголосити, що платежі, отримані від передачі майнових прав на об’єкти ПІВ у розпорядження чи володіння, не вважаються роялті. Якщо умови користування зазначеного об’єкта надають користувачеві право на його відчуження третім особам, то винагорода за таке користування теж не є роялті.

Для оподаткування пасивних доходів, до яких належать роялті, в п. 5 ст. 167 Податкового кодексу України встановлено ставку в розмірі 20 % [15, ст. 167].

Окрім перерахованих вище відрахувань, які необхідно сплатити за отриману винагороду, в Україні з 2014 року додатково утримується військовий збір. Законодавець передбачив, що цей тимчасовий збір буде сплачуватися до набрання чинності рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України. Розмір ставки є фіксованим та становить 1,5 % від об’єкта оподаткування [16].

З прийняттям у грудні 2014 року змін до Податкового кодексу України розмір ставки податку на доходи фізичних осіб з винагороди по цивільно-правовому договору, які за місяць перевищують десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, збільшено з 17 % до 20 % [15]. На думку автора, подібні зміни перешкоджають реалізації пільгових умов оподаткування винахідників, творців й

користувачів винаходів чи корисних моделей, які гарантуються ст. 38 Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” [2, ст. 38].

Певною мірою варто погодитись з думкою Ю.Л. Борко, за якою зменшення ставки податку при оподаткуванні дивідендів до рівня 5 % спонукає інтелектуальну активність громадян, а також створить умови у виводі з тіньової економіки доходів від операції з інтелектуальної власності [17].

Підсумовуючи наведене вище, доходимо висновку, що для ефективного правового стимулювання винахідництва потрібно вдосконалити українське законодавство у сфері інтелектуальної власності, в якому чітко врегулювати питання з виплати винагороди винахідникам за створення службового винаходу, встановлення мінімального її розміру.

Збільшення розміру оподаткування об’єктів ПІВ шляхом лінійного підвищення ставки податку на доходи фізичних осіб з 17 до 20 %, а також необхідність сплати додаткового військового збору в розмірі 1,5 % призведе до надлишкового податкового навантаження роботодавця. За таких умов останній буде змушений або зменшити розмір винагороди винахіднику (автору), або спробує вчинити умисні дії з ухилення від сплати податку на винагороду за створення та використання службового винаходу. На нашу думку, розглянуті зміни порядку оподаткування цих видів доходів, у цілому, не дадуть бажаного економічного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 7. – Ст. 32.
3. Про почесні звання України : Указ Президента України від 29 червня 2001 року № 476/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 27. – 10 с. – Ст. 1201.
4. Про державні нагороди України : Закон України від 16 березня 2000 року № 1549-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 587.
5. Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 р. № 268 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – 245 с. – Ст. 632.
6. *Ярошевська Т.В.* Право на службовий винахід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.В. Ярошевська ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 19 с.
7. *Бутнік-Сіверський О.Б.* Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 8. – С. 29–34.
8. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 2 вересня 1992 року № 1545-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 46. – Ст. 621.
9. Інструкція про порядок виплати винагороди за винаходи і раціоналізаторські пропозиції: Інструкція від 15.01.1974 // Органи влади СРСР. – 1974.
10. Методика (основные положения) определения экономимической эффективности использования в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений [Затверджену постановою Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах науки і техніки, Держпланом СРСР, Академією наук СРСР, Державним комітетом у справах винаходів і відкриттів СРСР від 14 грудня 1977 року № 48/16/13/3]. – М., 1977.
11. Визначення прибутку від використання об’єктів промислової власності (Методичні рекомендації), затверджені наказом Держпатенту України від 26 серпня 1998 року № 80 // Методики оцінки прав інтелектуальної власності (збірник) УкрІНТЕІ, ПВП, К., 1998 – 8 с.

12. Тимчасова методика (основні положення) визначення доходу від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій: Тимчасова методика від 1 грудня 1992 року // Методики оцінки прав інтелектуальної власності (збірник) УкрІНТЕІ, ПВП, К., 1998 – 38 с.

13. Андрощук Г. Визначення розміру винагороди за створення і використання об'єктів права промислової власності // Г. Андрощук / Інтелектуальна власність. – 2009. – № 10. – С. 10–19 ; Інтелектуальна власність. – 2009. – № 11. – С. 23–30 ; Інтелектуальна власність. – 2009. – № 12. – С. 21–30.

14. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 2-3. – Ст. 11.

15. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.

16. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 7-8, № 9. – Ст. 55.

17. Борко Ю.Л. Оподаткування авторської винагороди / Ю.Л. Борко // Матеріали науково-практичної Інтернет конференції “Договірні форми реалізації майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти авторського права”, м. Київ, 18 листопада 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ndiiv.org.ua/ua/tezy-dopovidey-na-naukovo-praktychnu-internet-konferentsiju-dohovirni-formy-realizatsiji-maynovykh/view-borko-ju-l-opodatkuvannja-avtors-koji-vynahorody.html#ixzz3h4icBpwU>.

Отримано 28.04.2016

Рецензент Марченко О.С., к.т.н.